Вікторія Нечипоренко (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ОСОБЛИВОСТІ ВІТАЛЬНИХ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ У ГОВІРЦІ СЕЛА ДУБОВА ЖМЕРИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мовлення українців характеризується гнучкістю, має велику кількість варіантів етикетних реплік, різних комбінацій. Гнучкість і рухливість у мові свідчать про те, що мова була адаптована до складних історичних умов, відбулося своєрідне фільтрування, що не допустило в мову велику кількість іншомовного матеріалу, невластивого їй за тими чи тими ознаками. Це характеризує українську мову як феномен, впливає на всі мовні зміни [Вихованець 1993: 5]. Мовний етикет – це своєрідне зведення правил мовної поведінки, що являє собою традиційну структуру, однак достатньо динамічну – майже всі впізнавані етикетні вирази, незалежно від територіального колориту, не є закритими, вони видозмінюються, але залишаються носіями етнічного колориту, гуманістичними за змістом, так би мовити, глибоко народними [Богдан 1998: 4]. Чимало етикетного територіального маркованого матеріалу уніфікується в масиві літературної мови, тому вельми важливо зафіксувати його в записах мовлення безпосередніх носіїв, ідентифікувати у фольклорних творах [Матвіяс 2008: 3].

Мовна поведінка українського народу, що поєднана з його культурою, традиціями, відображає досвід українців від давнини до сучасності. Особливо яскраво це виявляється на рівні говірок, діалектів, що не втрачає своєї актуальності. У традиційній сукупності етикетних формул є основні елементи, це стали складовими комунікативних ситуацій, властивими всім мовцям: це вітання, прощання, звертання, подяка, вибачення, побажання, прохання, запрошення, пропозиція,

знайомство та поздоровлення, порада та згода, відмова та співчуття тощо, що фіксують історичний досвід, мовні зміни [Жилко 1966: 307] й тому викликають наше безпосереднє зацікавлення.

У сучасній українській лінгвістиці недостатньо вивчені моделі етикетних формул. Зацікавленість науковців проблемами регіонального забарвлення мовленнєвого етикету посилюється, про що свідчать ґрунтовні праці Л. О. Ставицької, Т. О. Дороніної, однак особливе значення для нас мають розробки В. Л. Конобродської [Конобродська 2003], а також фундаментальні погляди С. К. Богдан [Богдан 1998]. Однак є ще чимало особливостей, що мало досліджені або не значно представлені в інформаційному просторі України, зокрема, ідеться про мовленнєвий етикет подолян.

Емпіричною базою статті слугують записи, здійснені за спеціальним питальником В. Л. Конобродської упродовж грудня 2022 – січня 2023 рр. у с. Дубова Жмеринського р-ну Вінницькій обл., що дозволяє продовжити комплексне вивчення регіональної лексики Поділля.

Діалектні особливості мовлення є свідченнями історичних змін не лише в мові, а й у культурі народу. Тому мета розвідки – з'ясувати специфіку функціонування вітальних формул в етикеті східних подолян як яскравих стилістичних особливостей у розмаїтті етикетних формул в українських говірках Поділля.

На мовному рівні такі ознаки культура поведінки українців (тобто шанобливе ставлення до інших, доброзичливість, гідність) проявляються в тому, що в етикетних формулах частими є слова з коренями *здоров-, добр-, ласк-* [Конобродська 2003: 19]. Переважно це етикетні вислови, що позначають вітання, вони характеризуються різноманітністю компонентів, їхньою варіативною кількістю. Типовими, поширеними на всій території України є формули:

«*Доброго ранку!», «Добридень!», «Добривечір!», «Доброго здоров'я!», «Здоровенькі були!», «Щиро просимо!», «Ласкаво просимо!*» тощо [Богдан 1998: 15].

Говірка с. Дубова Жмеринського р-ну Вінницькій обл. вирізняється фонетико-граматичними, стилістичними особливостями, дещо менше – лексичними, і характеризується конструкціями традиційного мовленнєвого етикету з усіченнями. Тому вдалим, на наш погляд, є поділ досліджуваних етикетних формул, уживаних для привітання, на структурні різновиди з огляду на кількість компонентів: 1) слова-речення (тобто нечленовані речення); 2) формули, виражені елементарними (простими) реченнями; 3) формули-компоненти ускладнених простих речень; 4) формули-елементи складних речень [Лесів 1997: 5]. Вітальні однослівні моделі за частотністю вживання в досліджуваній місцевості практично не поступаються формулам, вираженим елементарними реченнями.

На теренах Східного Поділля, що випливає з наших спостережень, побутують вислови мовного етикету, вживані для встановлення контакту між мовцями, – це формули привітань. Вони допомагають розпочати й підтримати контакт, порозумітися, оптимізувати діалог, впливають на продуктивність. Інші формули (на позначення вибачення, подяки, прощання), використовувані для припинення контакту, вказують на результативність комунікації. Уже вітальні формули можуть бути розраховані на коротку комунікацію: *У нáс в'і|тáйуц'а с|лóвом здо|роўл'а //* (Т. О. Яковець, 1954 р.н). Відповідь може бути змодельованою так: *А |нáй-наї /* (Т. О. Яковець, 1954 р.н).

Формули вітання в східних подолян можуть бути короткими, вираженими реченнями, де є лише предикативний центр і, наприклад, звертання: *Пома|гаї Б'і!, Ма|гáї, Б'і!, Пома|гаї Б'іг!* // (Т. О. Яковець, 1954 р.н). Можуть становити

сукупність конструкцій, шанобливих звертань, що відображають не тільки мовне багатство, а й відтінки значень, засвідчуючи особливість етнічної групи, вказують на її розвиток, на інтелектуальну діяльність подолян як типових представників українського народу, а також на своєрідність національно-мовної картини світу. Наприклад, подоляни настільки гостинні, що їхні вітання часто-густо містять запрошення до хати й до столу: *Пˈро́сат до ˈхати, ˈділ'ац'а вˈс'і́м, шо ˈмаўт: А ўˈд'іт до ˈхати та хоˈд'іт за сˈт'іл* // (Т. О. Яковець, 1954 р.н).

В етикетних формулах можливі скорочення, ущільнення, фонетичні, лексичні, синтаксичні зміни [Жилко 1966: 20], що викликане бажанням мовців скоротити розширену модель, представлену елементарним реченням, до однослівної: «*Бриўˈден'!», «Здоˈроў», «Здоˈроўки!»* (Т. О. Яковець, 1954 р.н.). Це не збіднює комунікацію й не деформує мовний етикет, а позначає утворення нової моделі (похідної) з більш чи менш стійкими компонентами задля увиразнення комунікативної моделі. Моделі-новотвори можуть приховувати чи кодувати інформацію: *У ˈнас ˈкаут при роˈбот'і на ўгоˈрод'і чи весˈнойу чи ўˈл'іт'і: Маˈгаїб'і! І ˈкаут в отˈв'іт таˈко: Дайˈб'і! ˈДа́йˈб'іг! //* (Т. О. Яковець, 1954 р.н).

Традиційні ритуальні репліки, що позначають святкові вітання (зокрема, у зимовому календарно-обрядовому циклі – різдвяні та водохресні (їх іще називають йорданськими)), зазнали змін лише на фонетичному рівні: *Хрисˈтос вроˈдивси! Слаˈв'ім ˈЙго! «Хрисˈтос хрисˈтивси! //* (Т. О. Яковець, 1954 р.н).

Досліджений діалектний матеріал доводить, що на Східному Поділлі традиційна українська багатослівність була пригнічена в тоталітарний період, як і українська мова загалом, що позначилося на динаміці її розвитку. Традиційний колорит вітань подолян практично неможливий без

використання компліментів і побажань, без припрошування та перепросин, без подяки чи співчуття. Частина формул архаїзована, їх використовує старше покоління, а молодше – схиляється до постійного спрощення, аби динамізувати комунікацію. Тому на Вінниччині зрідка використовуються традиційні пошанні, поетичні вирази: «*З неділею будьте здорові!», «Добрий вечір у вашій хаті!», «Дай, Боже, і вам!», «Дай, Боже, та в час добрий!*» [Вихованець 1993: 78]

Спостережено, що в мовленні селян с. Дубова Жмеринського р-ну Вінницькій обл. відчутні типові ознаки південно-західного наріччя: історія південно-західного регіону України була складною до середини XX століття через розчленування території між воюючими державами, через репресії. Тому серед сталих зональних особливостей південно-західного наріччя зафіксовані інтенсивні впливи інших наріч та інших мов [Коць-Григорчук 2002: 8].

Вітальні репліки можуть доповнюватися побутовими зверненнями, уточненнями, колоритними напівфольклорним зворотами, у яких помітний вплив польської мови, що побутувала на Поділлі тривалий час: *Ал’ˈбо гоˈвору ˈл’уд’ам: - Помаˈгáй, ˈБ’і!* // (Т. О. Яковець, 1954 р.н). Слово *ал’ˈбо* – полонізм, у якому змінений традиційний наголос [Лесів 1997: 94].

Формули привітання мають фіксовані форми нечленованих речень, навіть скорочень: *Здоˈроўл’а! Здоˈроў! Бриˈден’! Здоˈроўки! // (Т. О.* Яковець, 1954 р.н)*).* Традиційні для всієї території України репліки (*«Добрий день!», «Доброго дня!», «Добридень!», «Здоровенькі будьте!» чи «Здоровенькі були!»*) [Конобродська 2003: 56] у говірці с. Дубова Жмеринського р-ну Вінницькій обл. замінює конструкція з побажанням: «*Доброго здоˈроўл’а*! // (Т. О. Яковець, 1954 р.н). Цікаво, що формулою: *Здоˈровў ˈбуд’*! // (Т. О. Яковець, 1954 р.н) в селі найчастіше прощаються.

Традиційними, але не надто вживаними є християнські, календарно-обрядові привітання зі сталими формами пошанування на адресу Ісуса Христа: *На с/в'ато Рождист/ва /каут, /їек ў/с'і: - Хрис/то́с ўро/дивси! Сла/ві'м ї́го! А на Во/до́хрест' /каут та/ко: - Хрис/тос хрис/тивси! Сла/в'ім ї́го! На по/руб ра/н'іше ни ска/кали і са/легом не тру/сили, а те/перки /л'уде п'іхўа/тили. /Воду св'а/чену до/м'іў /несли та /пили. І та/ко, їек на Рождест/во, здо/ро́ўкаїуци до Ст/р'ітен'і. А /післ'а /цего с/тарш'і в'і/р'а́шч'і /каут на зди/бан'а та в'іт/казуїут': - С/лава Ї́су! На/в'іки с/лава /Богв'і!* // (Т. О. Яковець, 1954 р.н).

Отже, можемо зробити висновки про те, що в етиці спілкування східних подолян, зокрема, жителів села Дубова Жмеринського р-ну Вінницькій обл. збереглися давні форми звернення, що репрезентують культуру вітання, суттєвого відхилення від загальноукраїнської норми немає, натомість є відчуття колориту й культури діалектної комунікації, що в той чи той спосіб насичує естетичний потенціал мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців : традиції і сучасність Київ : Рідна мова, 1998. 475 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
3. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови: посібник. Київ : Рад. шк., 1966. 307 с.
4. Конобродська В. Етнолінгвістичний і лінгвістичний аспекти дослідження діалектної лексики. *Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство: Збірник наукових статей.* Чернівці, 2003. С. 406–410.
5. Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічні дослідження українського діалектного простору. Нью-Йорк; Львів, 2002. 200 с.

6. Лесів М. Українські говірки в Польщі. Варшава, 1997. 180 с.

7. Матвіяс І. Г. Відображення говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*. 2008. № 6. С.3-12.

Людмила Петраковська (м. Умань, Україна)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Фразеологія української мови на сучасному етапі знову переживає бум, відмінний, звісно, від того, що припав на 50–60-і роки XX століття. Нині дослідники зосередили увагу переважно на діалектному (Г. Доброльожа, Н. Коваленко, Н. Шевченко, та ін.), лінгвокультурологічному / етнолінгвістичному (В. Руснак, Д. Ужченко, та ін.) чи компаративному (Є. Буточкіна та Я. Григошкіна, А. Давидчук, Ю. Сагата, І. Салата, та ін.) аспекті функціювання стійких сполучень слів із компонентом-зоонімом. Прикметно, що постійним об’єктом є творчість українських письменників (Т. Здіховська (фразеологія творів У. Самчука та Б. Лепкого), С. Панцьо (фразеологія творів Б. Харчука), І. Глуховцева (фразеологія поезії В. Денисюка), М. Яцків (фразеологія творів М. Дочинця та Д. Кешелі), та ін.).

Нашу увагу привернули фразеологізми із компонентом-зоонімом, що позначають дію. Серед них виокремлюємо три підгрупи: фразеологізми зі значенням «фізична діяльність», «психічна діяльність», «мовленнєва діяльність». Зазначимо, що часто досить складно провести межу між семантичними розрядами всередині одного класу. Інколи доводиться говорити про синкретичні значення фразеологізмів.